

became a place for exhibiting samples of industrial products.

By 1911, the value of the museum's collections exceeded property value of any other institute's subdivisions. Also, its collection became much larger. Therefore, in 1912, an idea appeared to build a separate building for the museum. A project had been made in 1913 and the foundation of future museum's building was laid in June 1914 (on a piece of land at Pyrohivska street belonging to the institute). Albeit the WWI's beginning impeded the building of it.

M. Dovnar-Zapol'skiy played a large role in the foundation and development the museum as well as did notable scientist-agrarian and professor of the institute P. Slozkin, who had been the director until 1917.

Key words: M. Dovnar-Zapol'skiy, auxiliary sciences of history, Ukrainian history of early XX century, Merchandising museum of Kyiv Commercial Institute, museum exposition, museology, P. Slozkin.

Отримано: 07.05.2018 р.

УДК 94 (477/43):334:005.56«1917»

Віктор Адамський

ПОДІЛЬСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ З'ЇЗД У КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ВЕСНИ 1917 РОКУ

Віктор Адамський. *Подільський кооперативний з'їзд у контексті революційних процесів весни 1917 року.* У статті проаналізовано процес скликання та роботи форуму подільських кооператорів, що відбувся у Вінниці 9–11 квітня 1917 р. Доведено, що з'їзд працював за якісно нових суспільно-політичних умов, коли в Росії внаслідок революції створилися умови для вільного розвитку громадського життя і кооперативного руху зокрема. Показано, що порядок денний форуму включав низку актуальних питань, які за своїм характером розподілялися на політичні, національні та суто фахові. У цьому контексті предметно було розглянуто революційний процес у Росії, зміну форми державного правління, питання про Установчі збори, про роль кооперативів в організації тилу і забезпеченні армії. Особливу увагу делегати з'їзду приділили українській проблемі, зокрема автономії України та питанню введення української мови у всіх навчальних закладах Подільського краю. З усіх розглянутих питань були ухвалені відповідні резолюції, в яких досить чітко визначалася позиція кооператорів щодо національних принципів побудови майбутнього своєї країни. Наразі форум окреслив пропозиції кооперативної спільноти у збереженні державного комплексу, підтримки його цілісності, здатності відстоювати свої інтереси та впровадження будь-яких змін тільки на підставах закону і права.

Ключові слова: кооперація, Поділля, з'їзд, український рух, ухвали, автономія, федерація.

Виктор Адамский. Подольский кооперативный съезд в контексте революционных процессов весны 1917 года. В статье проанализирован процесс созыва и работы форума подольских кооператоров, который состоялся в Виннице 9–11 апреля 1917 г. Доказано, что съезд работал в качественно новых общественно-политических условиях, когда в России вследствие революции были созданы условия для свободного развития общественной жизни и кооперативного движения в частности. Показано, что повестка дня форума включала ряд актуальных вопросов, которые по своему характеру распределялись на политические, национальные и чисто профессиональные. В этом контексте предметно был рассмотрен революционный процесс в России, смена формы государственного правления, вопрос об Учредительном собрании, о роли кооперативов в организации тыла и обеспечения армии. Особое внимание делегаты съезда уделили украинской проблеме, в частности автономии Украины и вопросу введения украинского языка во всех учебных заведениях Подольского края. По всем рассмотренным вопросам были приняты соответствующие резолюции, в которых достаточно четко зафиксирована позиция кооператоров относительно национальных принципов строительства будущего своей страны. В то же время форум очертил предложения кооперативного общества в части сохранения государственного комплекса, поддержки его целостности, возможности отстаивать свои интересы и реализации каких бы то ни было изменений только на основе закона и права.

Ключевые слова: кооперация, Подолье, съезд, украинское движение, решения, автономия, федерация.

Подільському кооперативному з'їзду, що відбувся 9–11 квітня 2017 р., як і загалом розвитку кооперативного руху на Поділлі після Лютневої революції в Росії вітчизняною історіографією новітнього періоду приділено чимало уваги¹. Однак ця констатація потребує істотного уточнення. Як правило, заявлена тема не розглядається як окремий предмет дослідження, а студіюється у більш ширшому контексті суспільно-політичних трансформацій революційної доби або при вивченні громадської діяльності відомих у краї кооператорів².

З огляду на цю присутню обставину серед науковців немає єдності навіть у принциповому питанні щодо загальної оцінки з'їзду. Одна група дослідників, услід за В. Лозовим, схильна вважати проведений форум як першу установчу акцію подільського українства³. Натомість О. Завальнюк та В. Стецюк оцінюють настрої учасників з'їзду дещо консервативніше. Дослідники вважають, що «чимало його делегатів досить стримано поставились до питання національного самовизначення України», хоча при цьому й підтримали ідею перетворення Росії у федеративну республіку⁴.

Що ж до самої підготовчої роботи по скликанню з'їзду та перебігу його пленарних засідань, то проблема залишається відкритою для проведення ретроспективних студій. При цьому наявні в Державному архіві Хмельницької області матеріали, а також повідомлення в періодичних виданнях регіону дозволяють реконструювати процес скликання та роботи форуму. Відтак у пропонованій статті автор ставить за мету відновити одну із важливих сторінок історії

краю, зосередивши свою увагу питаннях, які стали предметом розгляду Подільських кооператорів.

Лютнева революція значно активізувала громадський рух у регіонах України, зокрема й на Поділлі⁵. Це було зумовлено низкою обставин, найголовніша з яких, вочевидь, полягала у бажанні безпосередньо впливати на формування нових органів влади шляхом делегування своїх представників до різних державних та самоврядних структур.

Найбільш потужною професійною організацією на Поділлі у цей період були кооперативні інституції. Як організаційна структура кооперативний рух у регіоні був сформований ще на початку ХХ ст., коли завдяки старанням подвижників справи вдалося збудувати розгалужену мережу власних установ та створити окремий сектор економіки, що відчутно впливав на соціально-економічний розвиток краю⁶. Найбільш діяльну участь у цьому брали українці та євреї. У структурі населення Подільської губернії перших нараховувалося майже 80 відсотків, а других – понад 13%⁷. Питома вага останніх пояснюється тим, що регіон належав до тринадцяти адміністративних одиниць імперії, законодавчо віднесених до так званої «смуги єврейської осілості», спеціально визначеної для компактного проживання євреїв. У такий спосіб царські урядовці намагалися запобігти їхньому проникненню у великоруські губернії, маючи за мету захист російського підприємництва від єврейської конкуренції. Однак цим рішенням не обмежувався перелік законодавчих обмежень. Уже в межах «смуги осілості» євреям заборонялося проживати в селах (крім жителів єврейських колоній, які займалися сільським господарством), бути власниками і орендаторами земель, шинків, як це мало місце, наприклад, за часів царювання Олександра III. Відтак іудеї змушені були займатися переважно торгівлею і ремісничою діяльністю в умовах надзвичайно гострої конкуренції⁸. У своїй сукупності це породжувало гострі економічні та етносоціальні проблеми.

Щодо українського складника кооперативного руху, то з огляду на неможливість за умов самодержавства провадити відкриту політичну діяльність, до кооперації долучалися більш свідомі політично та національно сили української демократії, які прагнули працювати на громадському ґрунті для українського трудового люду⁹. Здебільшого це були представники без виразного партійного світогляду, але з безперечними народницькими симпатіями. Саме вони надали кооперації ідейного змісту і зробили її, завдяки цьому, помітним чинником не тільки в економічному, але й культурно-політичному житті українського суспільства.

Відтак не викликає особливого здивування той фактор, що у початковий період революції кооператорам вдалося швидше організуватися, аніж іншим групам українського громадянства¹⁰. Уже 14–15 березня 1917 р. у Києві відбувся губернський кооперативний з'їзд, який «обернувся у першу прилюдну українську маніфестацію»¹¹, оскільки у його роботі брали участь представники з усієї України.

Наступна важлива подія у відновленні діяльності кооперативного руху відбулася 20 березня 1917 р. Цього дня Тимчасовий уряд ухвалив «Положення про кооперативні товариства та їх союзи», згідно з яким була суттєво спрощена процедура реєстрації товариств та з'явилася реальна можливість для їхнього об'єд-

нання у спілки, що потребувало серйозного обговорення¹². Подія вважалася настільки знаковою, що регіональна преса вважала необхідним розмістити нормативний документ на своїх шпальтах, аби ознайомити з ним ширші кола громадськості. Вінницький «Свободний голос» друкував новий закон поспіль у чотирьох числах газети¹³.

Наприкінці березня 1917 р. у Москві відбувся третій Всеросійський кооперативний форум, який самі учасники назвали «першим вільним кооперативним з'їздом»¹⁴. На ньому знову ж таки в основному розглядалися політичні питання, зокрема з'їзд ухвалив брати участь у виборах до Установчих зборів, підтримувати політику Тимчасового уряду, зокрема введену ним хлібну монополію, практичне переведення якої переважно покладалося на кооперацію.

Важливі заходи, пов'язані з розвитком кооперативного руху відбувалися й на рівні Подільського регіону. Так, 18 березня 1917 р. відбулася нарада інструкторського персоналу Подільської губернської земської каси дрібного кредиту під головуванням В. Шпаковича, на якій йшлося про програму подальшої діяльності¹⁵. Наступного дня засідали уповноважені кредитних та ощадно-позичкових товариств Подільської губернії¹⁶. 25 березня 1917 р. відбулися збори представників кредитних товариств Гайсинського повіту¹⁷.

З проханням активізації кооперативної праці до Вінницького товариства оптових закупівель та Подільського Союзу ощадно-позичкових і кредитних товариств у перші дні революції звернулися представники органів державної влади та громадських організацій, зокрема уповноважений центрального кооперативного комітету Н. Чайковський, представник Московського союзу споживчих товариств Ф. Іонов, представник Московської народної мови А. Чмуть, представник Ради робітничих і солдатських депутатів В. Громан, міністр землеробства А. Шингарьов та особливий уповноважений із закупівлі хліба, цукру, солі для армії Гаврилов. Розміщуючи це звернення у місцевій пресі, подільські кооператори просили допомоги у різних структурах, аби донести рекомендовані ними вказівки до селянства¹⁸.

У свою чергу відомий кооперативний активіст Поділля М. Ренненкамф також закликав представників інтелігенції краю долучитися до творчої праці, поділитися своїми знаннями з іншими співвітчизниками, адже життя, на його глибоке переконання, вимагало організації тих прошарків населення, які ще до недавня не мали права взагалі збиратися, не те, щоб улаштовувати різні союзи чи товариства¹⁹.

Врешті, слід наголосити, що нові суспільно-політичні умови мали проявити взаємини між обома найбільшими етнічними групами, які розвивали кооперативний рух. Інакше кажучи, українці мали сформулювати своє відношення до «єврейського питання», а останні – до «українського». Суть цього відношення І. Лисяк-Рудницький передав у такий спосіб: «Не домагаючись асиміляції євреїв, представники українського руху прагнули врегулювати українсько-єврейські взаємини на основі культурного плюралізму та визнання прав євреїв як окремої національної групи, навзаєм очікуючи, що євреї не перешкоджатимуть прагненню українського народу до національного й соціального визволення»²⁰.

Отже, нагальна потреба обговорення сукупності актуальних питань кооперативного життя, так само як і окреслення позиції із важливих проблем, породжених революційним процесом, визначала потребу проведення загального зібрання кооператорів регіону для обміну думками і ухвалення певних рішень.

Підготовча робота по скликанню Подільського кооперативного з'їзду була покладена на організаційний комітет. До його складу увійшли представники кооперативних інституцій, які власне виступали ініціаторами проведення форуму: Губернська земська каса дрібного кредиту, Подільська спілка кредитних і позичково-ощадних товариств, Вінницька та Кам'янецька інспекція дрібного кредиту при відділенні Державного банку та Вінницьке товариство гуртових закупівель. У підготовленому «До товаришів кооператорів» зверненні, що було виготовлено друкарським способом та надіслано для ознайомлення до усіх осередків, організатори в досить популярній формі пояснили необхідність фахового зібрання²¹.

З огляду на визначенні завдання, комітет розподілив заплановані до розгляду на з'їзді доповіді на три категорії: 1) з питань політичного характеру; 2) з національного питання; 3) з питання про роль кооперативів у зв'язку з сучасним моментом. Ось його повний перелік: «1. Із історії революційних переворотів у Європі та огляд перевороту, зробленого в Росії. 2. Форми державного устрою, зокрема демократична республіка. 3. Держава та права національностей, що входять до її складу. 4. Виборчі системи, загальне рівне, пряме і таємне виборче право та участь населення. 5. Установчі збори. 6. Права-обов'язки громадянина. 7. Політичні і економічні основи з точки зору демократії в питанні про війну: необхідність доведення війни до перемоги. 8. Роль кооперативів в організації тилу і забезпечення армії. 9. Кооперативи та місцеві адміністративні і продовольчі комітети. 10. Кооперативні комітети. 11. Правові можливості в сенсі розширення сфери діяльності кооперативів і союзне будівництво. 12. Українське питання»²².

Загалом організаційним комітетом було запрошено на форум 350 представників кредитних та 1200 споживчих товариств²³. Однак якісно впоратися з усіма важливими підготовчими питаннями йому таки не вдалося. Наприклад, окремі запрошення були надіслані занадто пізно. Лише 14 квітня 1917 р. на адресу організаторів форуму надійшла телеграма з Одеси від Центросоюзу, відправлена поштою, в якій лаконічно зазначалося: «Пізно отримали повідомлення вітаємо товаришів бажаємо успіхів»²⁴. Також не вдалося забезпечити належної взаємодії з центральними структурами та регіональними товариствами, що мало наслідком певні непорозуміння. Так, на 9 квітня 1917 р. у Києві був запланований з'їзд представників українських кооперативних союзів і об'єднань з широким порядком денним²⁵. Наразі на 10 квітня 1917 р. був скликаний кооперативний з'їзд Кам'янецького повіту, який, окрім суто фахових, розглянув низку актуальних питань поточного моменту²⁶. Тобто, проведення цього форуму не дало можливості окремим кам'янецьким кооператорам відвідати Вінницьке зібрання.

Перші делегати почали приїздити до Вінниці за день до запланованого відкриття з'їзду. Вони з'являлися до губернської земської каси дрібного кредиту, пред'являли свої повноваження та отримували квитки делегата. Організаторам довелося дещо понервувати, оскільки з'ясувалося, що на вечір 8 квітня 1917 р. при-

було лише біля 30 осіб.

Однак ранок наступного дня розвіяв усі страхи. Не дивлячись на вкрай несприятливу дощову погоду, делегати масово прибували з ранішніми потягами і до початку відкриття засідання встигло зареєструватися до 150 осіб²⁷. Загалом у роботі з'їзду брав участь 201 делегат²⁸. Але ця кількість є неповною. Наприклад, у реєстраційному списку не представлені члени організаційного комітету та інші учасники форуму. Делегати представляли 77 споживчих товариств Поділля, 15 – кредитних, 32 – ощадно-позичкових, 10 – товариств оптових закупівель, 4 репрезентували повітові земства, 5 – виконавчі комітети, 6 – інститут повітових інструкторів. Також на з'їзді були поодинокі представники Вінницької філії державного банку, Подільського союзу кредитних та ощадно-позичкових товариств, Вінницької та Кам'янецької інспекції дрібного кредиту та ін.

Не сподіваючись, очевидно, на погану погоду, організатори винайняли для проведення форуму літній театр. Утім, погода не виправдала надій кооператорів: увесь день 9 квітня йшов дощ та було досить прохолодно. За короткий час не вдалося уладнати питання щодо перенесення засідань в інше приміщення, а відтак довелося відкрити з'їзд у літньому театрі, внутрішня зала якого була декорована національними прапорами²⁹. Відкриття відбулося о першій годині дня співом «Ще не вмерла Україна» та Шевченкового «Заповіту», виконаних українським любительським хором під керівництвом регента Бартко³⁰.

Услід за цим на сцену піднявся організаційний комітет, від імені якого до присутніх звернувся член Подільської губернської земської управи А. Городецький. Він привітав учасників з'їзду, лапідарно охарактеризував останні зміни у державному розвитку та побажав успіхів у роботі на користь рідного народу³¹.

Після обрання президії, яку очолив громадський та кооперативний діяч Д. Маркович, форум ухвалив рішення щодо спрямування вітальних телеграм на адресу князю Г. Львову, голови виконавчого комітету Державної Думи М. Родзянко та голови Ради робітничих і солдатських депутатів М. Чхеїдзе³². У процесі роботи з'їзду, за ініціативою делегатського корпусу, вітальна телеграма також була спрямована міністру землеробства А. Шингарьову³³.

Упродовж 9 квітня 1917 р. з'їзд заслухав та обговорив декілька доповідей. Першим із програмним виступом звернувся до зібрання А. Городецький. Тема його повідомлення була означена як «Історичні причини зародження монархізму та неминучість його загибелі»³⁴. У популярній формі доповідач подав слухачам інформацію щодо етапів розвитку суспільного життя, включно з останніми революційними подіями³⁵. За цим слово взяв один із делегатів, який представляв селянську верству. У своєму виступі він відзначив, що раніше, як правило, коли розпочинали будівництво будинку, то за звичай запрошували попа. Тепер інакше: з'їзд розпочався співом українських пісень. Це знаково, адже до цього часу спів українських пісень був під жорсткою забороною. Оратор заявив, що цю святую пісню він охоче сприймає замість звичних молебень. Звертаючись до присутніх, делегат-селянин закликав «побрататися з тими, хто не одягнутий у нашу світку, але душа у них наша»³⁶. Після цих слів під бурхливі оплески він залишив кафедру.

Далі з доповіддю «Про вибори до Установчих зборів» виступив М. Реннен-

кампф. У ній він з'ясував різні етапи виборчого процесу³⁷. Додаткові роз'яснення з цього питання зробив О. Ветвінський. Аналізуючи філософію виступу доповідача, він закликав форум особливо слідкувати на місцях за тим, аби не розпошувати голоси виборців³⁸.

Після цього голова зібрання оголосив перерву до 18.00. Водночас були висловлені побажання відносно перенесення засідань до будь-якого іншого, більш теплого, приміщення. Це завдання, на жаль, організаторам не вдалося вирішити оперативно, а тому з'їзд продовжив роботу у літньому театрі³⁹. Вести вечірнє засідання доручили О. Ветвінському.

Із доповіддю «Про форми державного правління – монархізм чи республіка» виступив присяжний повірений О. Станевич. Він промовляв українською мовою і в доступній формі намагався розповісти про форми правління. Для Росії найбільш доцільною формою правління оратор вважав федеративну республіку. Цей висновок був зустрінутий гучними оплесками⁴⁰. Вочевидь питання зацікавило присутніх, оскільки в його обговоренні взяло участь біля десяти делегатів.

Після обговорення голова зборів поставив питання на голосування, запитавши у присутніх: «Чи бути в Росії монархії? Кому потрібні царі, підніміть руки»? Руки, звісно, ніхто не підняв. «Значить, питання про царів відпадає», – наголосив О. Ветвінський. У відповідь на це, в аудиторії здійнявся веселий гомін⁴¹. По цьому з'їзд одноголосно висловився за федеративну демократичну республіку та автономію України⁴².

Позаяк уже була 9 година вечора і в театрі стало надзвичайно холодно присутні вирішили заслухати лише доповідь М. Ренненкампа «Про права і обов'язки громадянина» та на цьому завершити роботу.

Чергове засідання оголошене на 10 годину ранку в приміщенні міського театру. Насправді воно розпочалося з півгодинним запізненням під головуванням Д. Марковича, який запросив присутніх обговорити доповідь М. Ренненкампа. Бажаючих виявилось чимало, оскільки піднята тема надавала можливості поділитися думками щодо становища єврейської етнічної групи при старому режимі.

Наступним з доповіддю «Про війну» виступив В. Мачушенко. Ставлення до війни більшості політичних партій та громадських організацій на цьому етапі розвитку революції визначалося підтримкою Тимчасового уряду у справі доведення її до переможного кінця. Саме цією філософією була наповнена доповідь, яка не викликала особливих обговорень. До виступів зголосилося лише двоє делегатів⁴³. Як наслідок, запропонована делегатам зібрання резолюція була підтримана усіма.

Далі, згідно порядку денному, із доповіддю «Аграрне питання» виступив агроном, член Вінницької повітової земської управи В. Свідерській. Її сутність можна виразити такою тезою: «...земля <...> повинна належати тому, хто її обробляє своєю працею»⁴⁴. Зрозуміло, що земельне питання було надзвичайно актуальним для більшості селянства, а тому викликало жваве обговорення. Після обміну думками з'їзд одноголосно підтримав резолюцію із цього питання.

По обіді організаторам форуму вдалося врешті вирішити питання щодо

належного приміщення для продовження роботи. Вечірнє засідання 10 квітня 1917 р. відбувалося вже у залі Вінницької міської думи. Воно розпочалося із повідомлення О. Ветвинського на тему: «Про позику свободи». Оратор закликав присутніх допомогти в реалізації позики, позаяк для продовження війни катастрофічно не вистачало коштів»⁴⁵. Доповідача підтримав делегат-селянин, котрий вказав на необхідність допомогти новому уряду. Відтак з'їзд виніс резолюцію про необхідність популяризації позики свободи серед населення регіону.

Зібрання перейшло до заслуховування доповіді Г. Супруна «Про роль кооперативів у постачанні продовольством армії і тилу». Основна думка виступу полягала у тому, що кооператори повинні зробити все від них належне, аби допомогти армії продовольством, і тим самим укріпити свободу⁴⁶. У ході обговорення цього питання окремими делегатами було актуалізоване питання щодо твердих цін, затверджених Тимчасовим урядом на збіжжя врожаю 1916 і 1917 рр. З'їзд висловився проти застосування твердих цін на хліб врожаю 1916 р. Це обумовлювалося тим фактом, що сільський господар, який не поставив раніше хліб для армії і тим самим «не виконав свого громадянського обов'язку», отримує певні преференції за приховування продуктів. Аби уникнути цього, форум вирішив звернутися до Тимчасового уряду з проханням нові ціни застосовувати лише до врожаю 1917 р., а по відношенню до 1916 р. ціни залишити без змін⁴⁷.

Услід за цим до слова запросили представника Вінницької ради солдатських і робітничих депутатів Г. Казанасмаса. У вітальному слові він вказав на те, що серед населення чути голоси: «Землі і волі». Цей заклик ми цілком підтримуємо, позаяк серед представників ради є багато вихідців із села. Оратор закликав з'їзд кооператорів іти разом із Радою солдатських і робітничих депутатів і спільно добиватися усього, що необхідно для трудового народу⁴⁸.

У свою чергу О. Ветвинський від імені з'їзду висловив подяку представнику Ради солдатських і робітничих депутатів та наразі висловив надію, що в особі кооператорів Рада отримує усіляку підтримку в питанні облаштування кращого життя в Росії. Він також попросив передати Раді, що кооператори знають і цінують ту роль, яку робітники та солдати відіграли у звільненні Росії від царизму. Безпосередньо, звертаючись до Г. Казанасмаса, О. Ветвинський наголосив: «Сердечно дякую їм за те»⁴⁹. Коли зал гучними оплесками підтримав голову з'їзду, той ще раз зацентрував, що кооператори і населення разом підуть по шляху закріплення свободи.

Далі за планом роботи з'їзду виступив Д. Маркович із доповіддю про «Українське питання». У матеріалах форуму його виступ ще означений як «Про облаштування України». З огляду на те, що делегатами за наслідками доповідей інших ораторів, уже була ухвалена низка резолюцій щодо автономно-федеративного устрою України, Д. Маркович основну свою увагу сконцентрував на внутрішніх процесах українства, сформулювавши питання: «Хто ми і чийх батьків діти»? Він виголошував свою доповідь українською мовою. Завершуючи її, оратор наголосив: «Не вважаючи на ганебні заборони, кайдани й муки – народ український жив, живе й житиме! У него все одняли – автономію, землю, імя, освіту, культуру, зосталась тільки душа – її не однімуть! Вона жива. Я починаю усі мої промови і

кінчаю двома словами і їми і тепера зкінчу «Єднаймося, братаймося!»⁵⁰

Із завершенням дискусії голова зібрання оголосив перерву до ранку наступного дня. 11 квітня 1917 р. засідання розпочалося о 10 год. ранку. О. Ветвинський зачитав з'їзду телефонограму Чернівецького позичково-ощадного товариства, в якій висловлено жаль через неможливість присутності на форумі свого представника та водночас констатовано, що, надаючи великого значення кооперативному з'їзду товариство бажає йому плідної роботи і винесення корисних для вільних громадян Росії резолюцій⁵¹. Вітання було підтримане гучними оплесками. За цим продовжилося обговорення доповіді про роль кооперативів у сучасних умовах.

Наступним питанням з'їзд заслухав доповідь члена Вінницької повітової земської управи М. Василевського про порядок формування сільських та волосних органів самоврядування. Щодо повітів, зазначив він, то вони, начебто, існують у формі земств. Але цього слова селяни бояться. Тому доповідач побіжно охарактеризував роль земських структур як у дореволюційній Росії, так і у період суспільних трансформацій, вказавши, що земство здебільшого завжди виступало на боці трудового народу, через що не користувалося довір'ям у царських урядовців⁵².

У контексті обговорення питання делегати вийшли на дещо іншу проблематику, пов'язану із конструкцією моделі, за якої має відбуватися самоорганізація селянства. Всі кооперативні активісти добре розуміли вагу цього питання, зокрема українська група. Останні воліли на рівні ухвали з'їзду закріпити вплив на цей процес Союзу Подільських українців як центру національного громадського життя у краї. В цьому сенсі була виписана й заготовлена ними резолюція⁵³. Однак такий підхід влаштовував далеко не усіх присутніх. У результаті резолюція з даного питання виявилася розмитою, фіксуючи у трьох пунктах наступні завдання селянської версти: «1) Зберігати порядок у селах, 2) організуватися і 3) надати вирішення усіх важливих питань Установчим зборам»⁵⁴.

Після цієї інформації про результати Всеукраїнського національного конгресу у Києві доповів член правління Подільського союзу П. Відибіда. Заслухавши колегу, з'їзд вирішив надіслати Українській Центральній Раді вітальну телеграму: «Київ Центральній Раді Кооперативний Подільський Губерніяльний З'їзд вітає Центральну Раду яко тимчасове представництво українського народу і оборонців української автономії урочисто обіцяє підтримувати всі заходи до задоволення українського народу посилає своє побажання успішно провадити справу визволення українського народу ми з Вами Наказуйте Вимагайте Голова З'їзду Маркович»⁵⁵. Згодом текст телеграми опублікував друкований орган Української Центральної Ради⁵⁶.

Із коротким повідомленням на тему «Про кооперативні комітети» виступив член Вінницького товариства оптових закупівель П. Бунт. Доцільність утворення кооперативних комітетів він пояснив необхідністю уникнення усіляких непорозумінь серед кооператорів та потребою спільно вирішувати економічні, культурні, соціальні та інші питання. Як приклад такої співпраці доповідач назвав заснування у Києві Всеукраїнського кооперативного союзу. Відтак П. Бунт закликав

організувати на Поділлі губернський кооперативний комітет⁵⁷.

Делегати погодилися із запропонованим підходом, а відтак відразу шляхом голосування спершу визначилися у необхідності заснувати комітет та обрати його бюро, а потому провели окрему процедуру голосування щодо кандидатів до складу бюро Подільського губернського кооперативного комітету. Обраними стали: Д. Маркович, Г. Супрун, О. Ветвинский, А. Городецкий, І. Крисота, М. Лозицький, Н. Бидинський, М. Кукулевський, П. Бунт⁵⁸. Після цього Д. Маркович з огляду на те, що всі питання порядку денного були вичерпані, оголосив з'їзд завершеним.

Таким чином, Подільський кооперативний форум заслухав низку доповідей з актуальних питань політичного та кооперативного життя і ухвалив відповідні резолюції. Не дивлячись на наявність різних позицій щодо майбутнього України, з'їзд одностайно в своїх рішеннях підтримав ідею автономії України, з гарантуванням національним меншинам права на вільний розвиток, та перетворення Росії у демократичну республіку. При цьому делегати підтримали необхідність продовження війни до переможного завершення. Цілковитою національною спрямованістю характеризувалася резолюція з шкільного питання. З'їзд, базуючись на нормі, що школа має розвиватися на материнській мові викладання, одностайно висловився за термінову націоналізацію школи. Крім того, запропонував увести українську мову у всіх установах України. Особливо велика увага делегатського корпусу була прикута до пошуку шляхів вирішення земельного питання. Більшість присутніх погодилися із думкою, що земля має належати тим, хто її обробляє. Але в ухвалі з'їзду з цього питання простежується надзвичайна обережність і поміркованість. Зокрема, кооператори закликали селян спокійно очікувати скликання Установчих зборів, які єдині на законних засадах вправі передати народу землю і волю. Наразі учасники форуму засудили випадки захоплення чужої землі силовими методами. З метою координації кооперативних структур з'їзд утворив губернський кооперативний комітет, до складу якого увійшли провідні діячі.

Примітки:

¹ Ректур В. П. «З людьми і для людей...» (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Вінниця : ПП Балюк, 2006. 408 с.; Яценко О. В. Участь кооперації у встановленні влади Української Центральної Ради на Поділлі у 1917–1918 рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : Серія історія : зб. наук. праць / за заг. ред. П. С. Григорчука. Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2009. Вип. 16. С. 123–128.

² Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). К. : Kots Publishing, 1995. 224 с.; Фареній І. А. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Черкаси : Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. 144 с.

³ Лозовий В. Поділля в добу Центральної Ради (Історичний нарис). К., 1999. 29 с.; Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році : Революція у провінційному місті. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. 272 с.

⁴ Завальнюк О. М., Стецюк В. Б. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 52–53.

⁵ Адамський В. Кам'янець-Подільський у суспільно-політичних трансформаціях навесні 1917 року // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника : зб. наук. праць / ред. кол. : О. О. Заремба (голова), Л. В. Баженов, Д. П. Ващук та ін. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2017. Т. 1. С. 6–22.

⁶ Яценко О. З історії спілкового будівництва української кооперації на Поділлі (початок ХХ ст.) // Сіверянський літопис : Всеукр. наук. журнал. 2009. № 2–3. С. 72.

⁷ Григор'єв Наш. Поділля : Географіно-історичний нарис. Кам'янець на Поділля : Друкарня Под. Губ. Нар. Управи, 1919. С. 20.

⁸ Магась-Демидас Ю. І., Федьков О. М. Кооперативний рух у Подільській губернії (1860-і–1914 роки). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 22–23.

⁹ Фареній І. А. Про роль інтелігенції в становленні кооперативного руху у Наддніпрянській Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. 2004. Вип. 8. С. 128–134.

¹⁰ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. Відень : Український соціологічний інститут, 1921. Т. 1. С. 16–17.

¹¹ Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. В 2-х т. : Док.-наук. вид. / упоряд. К. Ю. Галушко. К. : Вид-во «Темпора», 2002. Т. 1: «Доба Центральної Ради». С. 54.

¹² Половець В. М. Державна політика в галузі кооперативного законодавства (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Сіверянський літопис : Всеукр. наук. журнал. 2004. № 4. С. 104.

¹³ Новый закон о кооперативах // Свободный голос (ежедневная газета). Винница. 1917. 1 апреля; 2 апреля; 5 апреля; 6 апреля.

¹⁴ Билимович А. Д. Кооперация в России до, во время и после большевиков. М. : Наука, 2005. С. 86.

¹⁵ В Губернской земской кассе мелкого кредита // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 23 марта.

¹⁶ 2-ое очередное собрание уполномоченных кредитных и ссудо-сберегательных товариществ // Там само, 25 марта.

¹⁷ Кооперативний з'їзд при Гайсинській повітовій земській управі // Там само, 31 марта.

¹⁸ Товарищи кооператоры // Там само, 15 марта.

¹⁹ Ренненкампф М. Н. По поводу происходящих событий // Там само, 16 марта.

²⁰ Лисяк-Рудницький І. Українські відповіді на єврейське питання // Лисяк-Рудницький І. Історичне есе. В 2 т. / пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеевої. К. : Основи, 1994. Т. 1. С. 121.

²¹ Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. 233, оп. 1, спр. 2976, арк. 7.

²² Кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винни-

ца, 1917, 30 марта.

²³ Губернский кооперативный съезд // Там само, 13 апреля.

²⁴ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 2886, арк. 31.

²⁵ Український кооперативний з'їзд // Нова Рада, Київ, 1917, 31 березня; З'їзд представників українських кооперативних союзів і об'єднань // Робітнича газета (Орган Бюро Центрального Комітету і Київського Комітету УСДРП), Київ, 1917, 31 березня.

²⁶ Повідомлення // Вісті Кам'янецького Повітового Ісполнительного Комітета, Кам'янець-Подільський, 1917, 21 квітня.

²⁷ Губернский кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 13 апреля.

²⁸ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 2886, арк. 2–4 зв.

²⁹ Губернский кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 11 апреля.

³⁰ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 38, арк. 1.

³¹ Там само, спр. 2886, арк. 42 зв.–43.

³² Там само, спр. 38, арк. 1–1 зв.

³³ Там само, спр. 2886, арк. 11.

³⁴ Губернский кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 11 апреля.

³⁵ Губернский кооперативный съезд // Там само, 13 апреля.

³⁶ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 2886, арк. 27 зв.

³⁷ Губернский кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 13 апреля.

³⁸ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 2886, арк. 27 зв.

³⁹ Губернский кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 13 апреля.

⁴⁰ Там же.

⁴¹ Там же.

⁴² ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 38, арк. 3 зв.

⁴³ Там само, арк. 5 зв.

⁴⁴ Губернский кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 14 апреля.

⁴⁵ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 38, арк. 6 зв.–7.

⁴⁶ Там само, спр. 2886, арк. 16.

⁴⁷ Там само, арк. 16–17.

⁴⁸ Губернский кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 15 апреля.

⁴⁹ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 2886, арк. 17.

⁵⁰ Там само, арк. 12–14 зв.

⁵¹ Там само, спр. 2886, арк. 16.

⁵² Губернский кооперативный съезд // Свободный голос (ежедневная газета), Винница, 1917, 15 апреля.

⁵³ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 2886, арк. 61.

⁵⁴ Кооперативная жизнь в Подолии // Экономическая жизнь Подолии. 1917. № 3–4. С. 47.

⁵⁵ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 2886, арк. 54.

⁵⁶ Привітання Українській Центральній Раді // Вісти з Української Центральної Ради, 1917, травень, № 6.

⁵⁷ ДАХМО, ф. 233, оп. 1, спр. 2886, арк. 21 зв.

⁵⁸ Там само, спр. 38, арк. 12 зв.

Victor Adamskyi. Podillia Region Cooperative Congress in the Context of the Revolutionary Processes of the Spring of 1917. *The article analyses the process of convening and work of the Forum of Podillia region cooperators, which took place in Vinnytsia on April 9–11, 1917. It is proved that the congress worked under qualitatively new socio-political conditions, when in Russia, as a result of the revolution, the conditions were created for the free development of social life and the cooperative movement in particular. It is shown that the agenda of the forum included a number of topical issues, which by their nature were divided into political, national and purely professional ones. In this context, the revolutionary process in Russia, the change in the form of government, the question of the Constituent Assembly, the role of cooperatives in the organization of the rear and the provision of the army were substantively considered. The delegates of the Congress paid special attention to the Ukrainian problem, in particular the autonomy of Ukraine and the issue of the introduction of the Ukrainian language in all educational institutions of Podillia region. From all the issues discussed, the relevant resolutions were adopted, which clearly defined the position of the co-operatives concerning the national principles of building the future of the country. At the same time, the forum outlined the proposals of the cooperative community in preserving the state complex, maintaining its integrity, the ability to defend their interests and the introduction of any changes only on the basis of law.*

Key words: cooperation, Podillia region, congress, Ukrainian movement, decisions, autonomy, federation.

Отримано: 14.05.2018 р.

УДК 378(477.43) «192/193»: 321.022–057.87

Олександр Комарніцький

УЧАСТЬ СТУДЕНТІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ВИШУ У РОБОТІ ПАРТІЙНОГО ТА КОМСОМОЛЬСЬКОГО ОСЕРЕДКІВ (20-30-ТІ РР. ХХ СТ.)

Олександр Комарніцький. *Участь студентів Кам'янець-Подільського педагогічного вишу у роботі партійного та комсомольського осередків (20-30-ті рр. ХХ ст.). У статті показано участь студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (соціального виховання, педінституту) у робо-*